

E-ISSN 2645-9132

Akitlerde Satış Bedelinin Meşrû Sınırını Belirleme Bağlamında Hanefî Mezhebinde Semen Genel Özelliklerinin Tahlîli

Muhammet Ali ÇAĞLAR | ORCID: 0000-0003-4048-5236 | macaglar@erbakan.edu.tr

Ürdün Üniversitesi, Şeriat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı,

Amman, Ürdün

ROR ID: <https://ror.org/05k89ew48>

Öz

İslam Hukukunda satım akitlerinden bahsederken semen ve mebî' unsurları akdin sıhhat veya kuruluş şartları arasında sayılmaktadır. Bu şartların her biri kendine has bazı özellikleri içerir. Bu çalışmada semen unsurunun kendine has özellikleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Klasik kaynaklarda çoğunlukla müstakil bir başlıkta ele alınmayan semenin özellikleri farklı başlıklar altında zikredilmektedir. Bu özellikleri genel bir çerçevede altında birleştirmek günümüzde gelişen kompleks akit çeşitlerinde satış bedelinin fikhî konumunu belirlemek ve bu konuda yeni bir bakış açısı geliştirmek adına büyük bir önemi haizdir. Bu çalışmada özellikle Hanefî mezhebinin odak noktası olarak ele alınmasının birkaç sebebi vardır. Bunlardan birisi Hanefîlerin semeni mebî'den net bir şekilde ayıran bir anlayış geliştirmiş olmalarıdır. Bir diğeri ise bütün mal gruplarını semen olacağı veya semen olamayacağı şekilde sınıflandırmış olmalarıdır. Böylelikle semen tayininde akdin sıygasından ziyade bedellerin özellikleri ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca Hanefî mezhebine göre semen akdin in'ikad şartlarından sayılmayarak fâsid-bâtıl ayrımı ile oluşabilecek herhangi bir eksiklikte akdin onarılmasına kapı açılmıştır. Bu bakış açıları sayesinde günümüzde gelişen akit çeşitliliğinin getirdiği karışıklıklara bazı noktalarda çözümler bulunabilecek hatta bazı katkılar sunulabilecektir. Fakat bu çalışma semenin özelliklerini teorik zeminde zikretmekten öteye geçmeyecektir. Bu sebeple belli bir semen tanımı ortaya koyduktan sonra semende bulunması gereken şartlar zikredilecektir. Semen in mebî'den ayrıldığı noktalar tespit edilerek birbirleriyle karşılaştıkları takdirde hangi bedellerin semen olabileceği, hangilerinin

mebî' sayılacağı ortaya koyulacaktır. Fâsid veya bâtil olma(nın sonuçları), tayinle taayyün edip etmeme, mülkiyet, tasarrufta bulunabilme/bulunamama, telef olma, karşılıklı anlaşma ile fesih (ikâle), teslimde öncelik, muhayyerliğin bulunup bulunmaması gibi konulardaki farklılıklar semen ve mebî' unsurları arasındaki ayrımı netleştirmede kullanılan temel başlıklar olacaktır. Ayrıca temel akit şekilleri dikkate alındığında semenin özelliklerinin pratikteki tatbik şekillerine de değinilecektir. Bu amaçla satım akdi, sarf akdi, selem akdi ve mukâyaza akdi örnek olarak ele alınıp semen ve mebî'in bu akitlerdeki durumuna dikkat çekilecektir. Eğer semen ve mebî'in genel özelliklerinde, akdin kendine has özelliklere sahip olması sebebiyle değişiklik meydana gelmişse bu değişikliklere ve değişim sebeplerine işaret edilecektir. Son olarak semen söz konusu olduğunda günümüzde en çok karşılaşılan problemlerden olan tedavülden kalkma, piyasadan çekilme, değerinde artış olması veya azalma olması gibi nispeten daha spesifik olan konularda, üç imamın (Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, İmam Muhammed) ittifaklarına veya (varsa) ihtilaflarına öz bir şekilde yer verilerek çalışma sonlandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler

İslam Hukuku, Hanefî Mezhebi, Akit, Semen, Para.

Atıf Bilgisi

Çağlar, Muhammet Ali. "Akitlerde Satış Bedelinin Meşrû Sınırını Belirleme Bağlamında Hanefî Mezhebinde Semenın Genel Özelliklerinin Tahlîli". *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 5/2 (Aralık 2022), 249-283.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1126871>

Geliş Tarihi	06.06.2022
Kabul Tarihi	11.10.2022
Yayın Tarihi	31.12.2022
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme Bu çalışma Doç. Dr. Murat Şimşek danışmanlığında 30.05.2019 tarihinde sunduğumuz/tamamladığımız <i>İslam Hukukunda Akitlerde Satış Bedeli</i> başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya/Türkiye, 2019).
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	ulumdergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

**Analysis of the General Characteristics of Thaman in the Hanafi School
in the Context of Determining the Legitimate Limit of the Remuneration in Contracts | 251**

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayımlanan alışmalarının telif hakkına sahiptirler ve alışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Analysis of the General Characteristics of Thaman in the Ḥanafi School in the Context of Determining the Legitimate Limit of the Remuneration in Contracts

Muhammet Ali ÇAĞLAR | ORCID: 0000-0003-4048-5236 | macaglar@erbakan.edu.tr

University of Jordan, Faculty of Sharia,
Department of Islamic Law, Amman, Jordan

ROR ID: <https://ror.org/05k89ew48>

Abstract

While referring to sales contracts, the elements of thaman and mabīʿ are counted among the conditions of validity or establishment of the contract. Each one of these conditions has some specific characteristic. This study will try to determine the unique character of the thaman element. Generally, the characteristics of thaman have been analyzed under different titles instead of being discussed under a separate title, in classical sources. Combining these characters under a general framework will have great importance to determine the fiqh position of the sales price in the complex contract types which have developed recently and to improve a new perspective. There are several reasons why Ḥanafis are particularly have considered as the focal point of this study. One of them is that the Ḥanafis developed a new conception that clearly distinguishes thaman from mabīʿ. Another one is that they classified all commodity groups as might have been thaman or not. Hereby in the determination of semen, the characteristics of the prices were emphasized rather than the declaration of intention. In addition, according to Ḥanafis, thaman is not counted among the conditions of establishment of the contract, and the door has been opened to repair the contract in any deficiency that may occur with the distinction between fāsīdh (peccable) and bāṭil (superstitious). Thanks to these perspectives, solutions can be found at some points and even some contributions will be made to the confusions which stem from the contract diversity that has developed today. However,

**Analysis of the General Characteristics of Thaman in the Ḥanafi School
in the Context of Determining the Legitimate Limit of the Remuneration in Contracts | 253**

this study will not go beyond to mention the characteristics of thaman on a theoretical basis. Therefore, after introducing a certain definition of thaman, the prerequisite for thaman will be mentioned. The points where thaman differs from mabīʿ will be determined and it will be revealed which prices will be thaman and which ones will be considered mabīʿ if they come across. In addition, considering the basic contract forms, whether the properties of thaman are applied absolutely or not will be mentioned. Finally, the study has been concluded by briefly giving a place to the agreements or the disagreements of the three imams on relatively more specific issues such as withdrawal from the market, increase or decrease in value, which are among the most encountered recent problems when it comes to thaman.

Keywords

Islamic Law, The Ḥanafi School, Contract, Thaman, Money.

Citation

Çağlar, Muhammet Ali. "Analysis of the General Characteristics of Thaman in the Ḥanafi School in the Context of Determining the Legitimate Limit of the Remuneration in Contracts". *ULUM Journal of Religious Inquiries* 5/2 (December 2022), 249-283.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1126871>

Date of Submission	06.06.2022
Date of Acceptance	11.10.2022
Date of Publication	31.12.2022
Peer-Review	Double anonymized - Two External This article is extracted from my master thesis dissertation entitled <i>Remuneration is contracts in Islamic Law</i> , supervised by Assoc. Prof. Murat Şimşek (Necmettin Erbakan University, Konya/Turkey, 2019).
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ulumdergisi@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Akitlerde verilen bedellerden birini ifade etmek için semen adı kullanılmaktadır. Bu adlandırmanın hangi özelliklere sahip bedeller için yapılacağı ve hangi şartları barındırması gerektiği ise mezhepler arasında tartışmalıdır. Hanefî mezhebinde bazı tarifler verilerek semen tanımlanmaya çalışılmış ve farklı mesâil içinde şartlarına yer verilmiştir. Aşağıda bu tanım ve şartlara yer verilip şartlarla bağlantılı olarak gelişen meseleler incelenmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda Hanefilerde semende bulunması gereken şartlar tespit edilerek fıkhen muteber olan semenin sınırlarını belirlemek, diğer bedel olan mebî'den ayrıldığı yönleri belirtilerek semenin sahip olması gereken sınırları netleştirmek, fıkıh ilmi açısından hangi tür bedellerin semen olarak nitelendirilebileceğini belirlemek ve ayn-deyn ayrımı ile semende meydana gelen değer değişikliklerinin semeni nasıl etkilediğini ortaya koymak çalışmanın temel amaçlarından olacaktır.

1. Lügat ve Terim Anlamıyla Semen Kavramı

Semen kavramının sözlük ve terim anlamı birbirine yakındır. Alınmak isteneni hak ettiren şey,¹ zimmette deyn olarak bulunan ve bir nesnenin değerini karşılamak için kullanılan kelime² gibi lüğavî tarifler yanında, “Zimmette bulunan ve mebî'in bedeli olan şeydir”³ “Satılan şeyin bahasıdır ki zimmete taalluk eden şeydir (taalluku sahih olur).”⁴ “Müşteri tarafından verilen ve mebî'in karşılığı olan maldır”.⁵ “Piyasa değerinden düşük de olsa yüksek de olsa herhangi bir ticaret malı üzerinde tarafların karşılıklı rıza ile aralarında anlaşmış oldukları bedeldir.”⁶ şeklinde ıstılahî tarifler

¹ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, thk. Âmir Ahmed Haydar (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts), 13/95.

² Eyyüb b. Musa el-Hüseynî el-Kefevî, *el-Külliyât Mu'cem fi'l-Muştalâhâtı ve'l-Fürûki'l-Lüğavî*, thk. Adnan Derviş - Muhammed el-Mısırî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.), 329.

³ Hoca Emin Ali Haydâr Efendi, *Dürrü'l-hükkâm fi Şerhi Mecelleti'l-ahkâm*, çev. Fehmi el-Hüseynî (y.y.: Dâru'l-Cil, 1411/1991), 1/123.

⁴ Ömer Nasûhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstılahât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 6/9; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 501.

⁵ Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *Ukûdu'l-müsemmât fi'l-fıkhi'l-İslâmî: Aşkû'l-bey'* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1999), 75.

⁶ Heyet, “Semen”, *Mu'cemü Mustalahâtı'l-'Ulûmi's-Şer'iyye* (Riyad: Medinetü'l-Melik Abdilazîz li'l-Ulûm ve't-Tekniyye, 2017), 1/592.

yapılmıştır. Şâfi'î ve Hanbelî mezheplerinde semen ve mebû' ayrımı "be" harfi cerrinin kullanıldığı yere göre tespit edilebilir. Buna göre "be" harf-i cerri hangi bedelin önünde kullanılmışsa o bedel semendir. İmam Züfer de bu anlayıştadır.⁷

Semenin piyasa fiyatı mı yoksa tarafların üzerinde ittifak ettikleri bedel mi olduğunu netleştirmek için üzerinde ittifak edilerek belirlenen fiyata *semen-i müsemma*, piyasa değerini ifade eden bedele ise *semen-i misil* veya *semen-i hakikî* denilmiştir.⁸

Semen tarif edilirken semen-zimmet ilişkisi bağlamında semen teslim edilene kadar semeni verme borcu müşterinin zimmetinde sabit olduğu, bu sebeple peşin de olsa vadeli de olsa semenin zimmette sabit olma gibi bir özelliği bulunduğu zikredilmektedir. Genellikle bu özellik bulunmakla birlikte kıyemî mallar semen olduğunda semen zimmette daim olmayan bir bedel olmaktadır.⁹ Buna binaen mutlak bir şekilde semen zimmette sabittir anlayışı yerine, "çoğunlukla" zimmette sabit olduğunu düşünmek daha uygun görünmektedir.

Bu mezkûr noktalar doğrultusunda terim olarak semen, "*mebû' in karşılığı olarak müşteri tarafından verilen, çoğunlukla zimmette sabit olan ve tarafların rızasıyla belirlenen satış bedelidir*" şeklinde tarif edilebilir.

2. Semen Şartları

Hanefî mezhebinde semen akdin in'ikâd şartlarından biri olmadığı için mebû' ile farklı hükümlere sahip olmaktadır. Bununla birlikte bu ayrımın bulunmadığı mezheplerde somut bir değişiklik görülmemektedir. Bazen de sadece semene has özellikler zikrederek iki bedelin arasında belirgin farklılıklar ortaya çıkarılmıştır. Hanefî mezhebine göre semenin şu şartları içermesi gerekmektedir:

⁷ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî İbn Kudâme, *el-Muğnî* thk. Tâhâ ez-Zeyni vd. (y.y.: Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968), 4/154; Ebû Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed el-Kazvînî er-Râfi'î, *Fethu'l-'azîz fi şerhi'l-Vecîz*, thk. Ali Muhammed 'Ivaz - Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1997), 4/301; Ali Haydâr Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/126; Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1996), 5/3372.

⁸ Ali Haydâr Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/123-125; Beşir Gözübenli, "Semen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/465; Erdoğan, *Fıkh Terimleri Sözlüğü*, 501.

⁹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 5/3374,3375.

2.1. Semeninin Akit Anında Zikredilmesi: “Bu malı senden bedelsiz veya bedava aldım.” şeklinde hakiki olarak veya “Bana olan borcuna karşılık senden bu malı aldım” denilmesine rağmen bâyi’de müşteriye ait bir borcunun bulunmaması gibi hükûmî olarak semen zikredilmemiş olursa bu akdi zedelemektir. Bazı kaynaklarda zikredilen iki durumda da akdin bâtil olacağı ifade edilse de¹⁰ Hanefîler semende oluşacak bir kusur sebebiyle kural olarak akdin fâsid olduğunu benimsemişlerdir. Çünkü böyle bir durumda müşteriden fesat unsurunu gidermesi istenerek akdin devam etmesi sağlanabilir.¹¹

Semendeki kusuru fâsid saymanın geçmişte bazı pratik sonuçları olmuştur. Bunlardan biri akit anında semeni zikretmeden malı alıp belli aralıklarla piyasa fiyatı üzerinden borcu hesaplayarak ödeme şeklindeki *bey’u’l-isticrâdir*.¹² Akitte belirsizlik ve semeninin zikredilmemesi gibi sebeplerle bu akit erken dönemlerde sahih bir akit olarak addedilmezken ilerleyen zamanlarda insanlar arasında yaygınlık kazandığı ve kullanımı kaçınılmaz hale geldiği düşünülerek bu akit teâtî olarak gerçekleşen bir karz işlemi addedilmiştir.¹³ O dönem için mal çeşitliliğinin azlığı ve fiyatlar arasında aşırı değişimlerin bulunmaması fakihleri teâtî anlayışına yaklaştıran bir sebep olmuştur. Günümüzde de fiyatı çoğunlukla sabit olan ekmek gibi malzemelerde teâtî yoluyla alışveriş yapılması yaygın olmakla birlikte özellikle zincir marketlerde ürünlerin fiyatlarının yazılı olduğunun görülmesi semeninin zımnen zikredildiği ve müşterinin bu fiyatı kabul ettiği anlamına geldiği için semeninin bu şartının karşılandığı kabul edilmektedir.

2.2. Tekavvüm: Hanefîlere göre mebî’in mütekavvim olması akdin kuruluş şartlarından biridir. Fakat semeni asıl maksat olan mebî’e ulaştıran vasıta olarak

¹⁰ Ali el-Haff, *İslam Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, çev. Rahmi Yaran (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 491.

¹¹ Ali Haydâr Efendi, *Dürrü’l-hükkâm*, 1/127.

¹² Muhammed Emîn b. Ömer ed-Dımeşkî İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1412/1992), 4/517; Muhammed Takî Osmânî, *Fıkhü’l-Buyû’ ‘alâ Mezâhibi’l-Erba’a* (Karaçi: Mektebete Ma’ârifü’l-Kur’ân, 2015), 1/72.

¹³ Ebû Bekr Şemsü’l-e’imme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, thk. Halil Muhyiddin el-Meys (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1414/1993), 13/7,8; Alâu’d-dîn Ebûbekir Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî, *Tuḥfetu’l-fukahâ* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1414/1993), 2/46; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, 4/517.

gördükleri için semende tekavvümün olmaması akdi bâtil değil fâsid hale getirmektedir. Diğer mezheplere göre yine iki bedel arasında tekavvüm açısından bir fark bulunmamaktadır.¹⁴ Hanefîlerin bu anlayışının muâmelâta güncel olarak yansımalarından biri şöyledir: Sahibi Müslüman olmayan veya haram yoldan kâr elde eden bir şahsa veya bir şirkete “dış hizmet satımı” (outsourcing) yapılırsa içki semen olarak verildiğinde akit in'ikâd açısından geçerli sayılıp bedelin şarap gibi mütekavvim olmayan bir şey olması akdi bâtil kılmaz. Semende değişiklik yapılarak fesâd unsuru giderilebilir.¹⁵

2.3. Tayinle Taayyün: Hanefîlerin çoğunluğu ve Mâlikîler, semenin tayinle taayyün etmeyeceğini düşünürken Şâfiîler, Hanbelîler ve İmam Züfer genel olarak semenin tayinle taayyün edeceği görüşünü benimsemişlerdir.¹⁶

Bu şart semene has şartlardan olması sebebiyle Hanefî mezhebinde biraz daha ayrıntılı şekilde değerlendirilmiştir. Semen kiralama ve bey' gibi iki taraftan bedelli akitlerde tayinle taayyün etmez. Taayyün etmediği için aynı cins ve nitelikte olan paralar benzerleri ile değiştirilebilmektedir. Eğer cins gibi özellikler değiştirilmek istenirse tarafların karşılıklı rızası bulunmalıdır. Çünkü bu tarz değişiklikler cevherî değişiklik sayılmaktadır.¹⁷ Ama akit emanet, vekâlet ve şirket gibi akitten bizzat elde edilmek istenen şeyin semen olduğu durumlarda, tayinle taayyün meydana gelir. Örneğin bir şirkette sermayedarlardan birinin hissesi henüz şirket işlemlere başlamadan veya şirket malları birbirine karıştırılmadan (halt) kaybolursa ya da helak olsa akit kendiliğinden münfesihi olur.¹⁸

¹⁴ Heyet, “Semen”, *el-Mevsû'atü'l-Fikhiyyeti'l-Kuveytiyye* (Kuveyt: Vizâratu 'Umûmi'l-Evkâf ve's-Şu'ûnu'l-İslâmîyye, 1984-2006), 15/27,28.

¹⁵ Kâşîf Hamdi Okur, “Outsourcing İşlemleri (Haram Faaliyetlerde Bulunan İş Yerlerine Dışarıdan Ürün ve Hizmet Satımı)”, II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”ed. Mehmet Bayyığit (, Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016), 323-335.

¹⁶ Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-Şanâ'i' fi tertibi's-Şef'i'i'*, Ali Muhammed 'Ivaz - Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 7/216; Ebu'l-Fazl Bedreddin Muhammed b. Ebî Bekr el-Esedî İbn Kâdî Şühbe, *Bidâyetü'l-muhtâc fi şerhi'l-Minhâc*, thk. Enver b. Ebû Bekr eş-Şeyhî ed-Dâğîstânî (Cidde: Dâru'l-Minhâc li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1432/2011), 2/17; Bilmen, *Istîlâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*, 6/40; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 5/3374.

¹⁷ Ali Haydâr Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/224; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 5/3374,3375.

¹⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IV/314, V/96.

Para dışında bir şey semen olarak verilirse akit muâvazalı akitlerden olsa bile tayin edildiğinde muayyen olur. Çünkü semen olarak belirlenen şey bir açıdan mebi‘ şekline girmiş ve ondan bazı özellikleri devralmış gibi düşünülür. Felsler semen olarak verildiğinde revaçtaysa tayinle muayyen hale gelmemektedir. Çünkü Hanefî mezhebinde fels rayiç değilse semen olma özelliğini kaybeder ve tayin edilen felsin kendisi akitten murâd edilen şey konumunu alır. Fakat altın ve gümüş söz konusu olduğunda bunlar hılkî semen sayıldığı için taayyün etmez.¹⁹ Bununla birlikte altın ve gümüşten yapılmış kaplar mebi‘ özelliği barındırdığı için semen olarak verilecek olsa kısmî taayyün gerçekleşir ve tek taraflı değişiklik yapılamaz. Bu şartlarda sadece akit anında gösterilen altın veya gümüşten yapılmış eşya verilebilir.²⁰ Bu sebeple günümüzde bir akitte semen ve mebi‘ ayrımı yaparken bedeller hangi türden olursa olsun tayin edildiği halde taayyün etmemiş olan hangi bedel ise onu semen olarak kabul etmek gerekecektir.

Akit fâsid ise Haskefi ve İbn Âbidîn semenin tayinle taayyün etmeme özelliğini kaybedeceğini düşünürken, İbnü'l-Hümâm bu durumda da tayinle taayyün etmeyeceği görüşünü İmam Muhammed'in kavline dayanarak kabul etmiştir.²¹

Semenin tayinle taayyün etmemesinin bazı pratik sonuçları vardır. Örneğin Hanefîlere göre bu şart sebebiyle mutlak olarak taayyün etmeyen semenin müşterinin mülkiyetinde bulunması şart değildir. Akit açısından herhangi bir şekilde borcun ifa edilmesi yeterlidir.²² Fakat bazı açılardan taayyün edebilen bir semende bu geçerli değildir. Örneğin trampada bedellerin ikisi de kıyemî olursa taayyün gerçekleşeceği için bu durumda Arapça dili kullanılan anlaşmalarda sıyga yardımıyla “be” harfi cerrinin hangi mal ile kullanıldığına bakılabilir. Zaten bu tarz durumlarda bedelin bazı açılardan semen, bazı açılardan ise mebi‘ olduğu kabul edilmektedir.²³

¹⁹ Ali Haydâr Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 1/224-225; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/96; Heyet, “Semen”, 1984-2006, 15/30,31.

²⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/178; Bilmen, *İstılâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*, 6/40.

²¹ Kemâlüddîn Muhammed b. ‘Abdilvâhid b. ‘Abdilhamîd es-Sivâsî İbn Hümâm, *Fethu'l-ğadir* (y.y: Dâru'l-Fikr, ts.), 6/474; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/96; Osmânî, *Fıkhü'l-Buyû'*, 1/470.

²² Serahsî, *el-Mebsût*, 14/15,16; Osmânî, *Fıkhü'l-Buyû'*, 1/435.

²³ Semerkandî, *Tuḥfetü'l-fuḫahâ*, 2/45,46.

2.4. Makdûru't-teslim Olma: Bu şart sadece iki taraftan kıyemî olan malların değişiminde gündeme gelecektir. Zira bedellerden biri misli olsa bile teslim edilememe durumunda misli verilebilir. Fakat kıyemî mallarda tayinle taayyün gerçekleştiği için sadece üzerinde anlaşılan şey teslim edilebilir. Her ne kadar pratikte fazla bir karşılığı olmasa da tayinle taayyün etmiş semen teslim edilemeyecek bir durumda olursa akdin sıhhatine zarar verecektir.²⁴ Özellikle maddi vücudu olmayan sanal paralar açısından düşünüldüğünde satıcının hesabına paranın güvenli yollarla ve kesin bir şekilde geçeceğinden emin olmak gerektiği gibi güncel konularda bu şartın varlığına dikkat etmek gerekmektedir.

2.5. Cehalet, Garar ve Zararın Bulunmaması: Semende farklı açılardan cehalet ve garar meydana gelebilmektedir. Cinsi aynı olan malların değişiminde ve toptan satışlarda semenin değerini ve vasfını bilmemek faiz şüphesi oluşturmaktayken diğer akit türlerinde bu semenin bu özellikleri bilinmezse taraflar cehalet sebebiyle çekişme yaşayabilir. Bu da akdin sıhhatine mâni olmaktadır.

“Yirmi liraya satın aldım” cümlesinde olduğu gibi semenin değeri belli olur da vasfı belli olmazsa Hanefiler akdin yine geçerli olacağını ve vasfı belirlerken akdin yapıldığı yerdeki örfe bakılarak akit zamanında geçerli olan para birimi ne ise ona itibar edileceğini düşünmüşlerdir. Revaç bakımından birden fazla birden fazla para birimi söz konusu olursa ve finansal en revaçta olana itibar edilerek akit sahih kabul edilir.²⁵ Para birimleri revaç ve finansal değer açısından eşit olursa akit yine sahihtir ve müşteri dilediğini dikkate alma hakkına sahiptir. Rayiç açısından eşiklik olup finansal değerleri muhtelif olsa bu durumda paralardan birini tercih etmeyi sağlayacak bir imkan kalmadığı için akit fâsid olur. Ayrıca parayı ödeyecek olan düşük değerli parayı vermek isteyecekken parayı alacak olanın da yüksek değerliyi almak istemesi gibi çekişme doğuracak bir durum ortaya çıkabilir. Bu da akdin ruhuna aykırıdır.²⁶

²⁴ Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî, *el-İnâye fî şerhi'l-Hidâye* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 7/155; Heyet, “Semen”, 1984-2006, 15/33.

²⁵ Muhammed Emîn b. Ömer ed-Dîmeşkî İbn Âbidîn, *Mecmû'atu resâil-i İbn Âbidîn* (b.y.: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 2/64.

²⁶ Rağıyyüddîn Ebû Bekr b. 'Alî b. Muḥammed el-Haddâdî, *el-Cevheretü'n-Neyyire alâ muhtasari'l-Kudûrî*

Semenin sıfat ve değeri ile ilgili, satış esnasında satıcı semen zikredildiği anda sessiz kalırsa bu takdirde de fesad unsuru ortaya çıkacağı düşünülmüştür. Çünkü satıcı sessiz kalınca sanki malın kıymeti ne ise onu talep ediyor kabul edilir. Eğer mal piyasa değeri sabit veya maruf bir şeyden ibaretse bu durumda akit fâsid olmayacaktır, ama kıymeti tespit edilemeyen bir şeyin satımında semende bir bilinmezlik oluşacak ve akdi fesada uğratacaktır.²⁷

Cinsi malum olup zatı belli olmayan bir semen de kural olarak akdi ifsat eder. Mebî' karşılığında bir depodaki aynı cins mallardan biri semen olarak verilse semendeki cehalet akdin sıhhatine mani olur. Fakat Hanefî mezhebinde akitte üç seçenekli bir tayin muhayyerliğinin bulunması gibi ek durumlar bu genel kuralı değiştirir ve akit fâsid olmaz. Hanefiler haricinde ise semen mutlak olarak malum olmalıdır aksi halde akit bâtıdır.²⁸

Bir akit içinde iki akit (safkateyn) gerçekleşirse iki akitte de semenler mevcut olmakla birlikte birbirleriyle bağlantısız olmaması sebebiyle cehalete sebep olmaktadır. Bana evini satman karşılığında sana dükkanımı sattım gibi bir cümlede semenlerin miktarında cehalet oluşabileceği gibi fâsid şart içerme de söz konusudur.²⁹

Akdi kurulduğu yerde mevcut olup işaret edilebilen semenler için işaret yeterli olurken kendisine işaret edilemeyenlerin evsâfı netleştirilerek malum hale getirilmelidir.³⁰

Zararın bulunmaması daha çok trampa tarzı satışlarda söz konusu olup klasik kaynaklarda sıkça örnek olarak verilen ceketin bir kolunu semen olarak göstermek

(b.y.: el-Matba'atü'l-Hayriyye, 1322/1904), 1/185; İbn Âbidîn, *Mecmû'atu resâil-i İbn Âbidîn*, 2/64,65; 'Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde Guneymî ed-Dimeşkî el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb thk. Abdülkerîm el-'Atâ* (Şam: Mektebetü 'İlmi'l-Hadîs, 1423/2002), 1/207,208; Bilmen, *Istîlâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 6/39.

²⁷ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'i*, 6/593; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 5/60.

²⁸ Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kurtubi el-Endelûsî İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muhtesid* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1416/1995), 3/1208; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 4/568.

²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/163.

³⁰ Bilmen, *Istîlâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 6/39.

veya evin girişini semen olarak vermek gibi günümüzde nadir karşılaşılabilecek durumlarda semende zarar unsuru ile karşılaşılabılır.³¹ Cehalet, garar ve zarar maddi vücudu olan para türlerinde dahi meydana gelebildiği için günümüzde maddi vücudu olmayan sanal-dijital paraların kullanımında bu şartın ihlal edilmemesi için daha çok dikkat gerektiği aşikardır.

2.6. Ödeme Zamanının Malum Olması: Özellikle vadeli akitler vadenin cehalet-i ğalîza içermemesi şarttır. Kaynaklarda genellikle gebe hayvanın yavrusu bir yavru doğurduğu zaman ödeme (hablü'l-habele), veya yağmur ne zaman yağarsa o zaman ödeme gibi aşırı cehalet içeren vakitlerin akdin sıhhatine engel olacağı belirtilmiştir.³² Bununla birlikte hangi vaktin aşırı cehalet içereceği örfün değişimi ile değişebilecek bir konudur. Örneğin hacıların hacdan dönüş zamanı ve mahsullerin hasat vakti klasik kaynaklarda cehalet-i ğalîza örneği olarak verilirken³³ artık bu vakitlerin yaklaşık olarak takdir edilebilir olması sebebiyle günümüz için aynı görüşü devam ettirmek çok da isabetli olmayacaktır. Netice olarak vade anlayışı üzerinde gerçekleşen değişimler dikkate alınarak aşırı cehaletin sınırı belirlenmelidir.³⁴

Mâlikîler bu konuda Hanefilere yakın olmakla birlikte vade zamanı bir cehalet oluşursa bu durumda akitte butlan söz konusu olacağını benimsemişlerdir.³⁵ Şâfiî mezhebinde ise cehaletin az veya çok olmasına bakılmaksızın akdi bâtil hale getireceği görüşü ön plandadır.³⁶

2.7. Fâsîd Şartın Bulunmaması: Akdin zatına bir katkı sağlamayan, herhangi bir taraf için lehte şartlar içeren, akdin ruhuna aykırı olan şartlar Hanefiler açısından fâsîd şart olarak kabul edilmiştir. Semeni de etkileyen bu şartların pratikte bazı örnekleri vardır. Mesela, bir akitte esas olan öncelikle semenin teslimi ardından mebî'in verilmesidir. Semen teslim edilmedikçe satıcı satılan şeyi hapsetme hakkına

³¹ Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd Mevşîlî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012), 2/23.

³² Semerkandî, *Tuhfetu'l-fukahâ*, 2/45; Mevşîlî, *el-İhtiyâr*, 2/2.

³³ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/19-21; Meydânî, *Lübâb*, 1/221.

³⁴ Ali Haydâr Efendi, *Dürerü'l-hükâm*, 1/232,233.

³⁵ Muhammed b. Ahmed el-Gırnâtî İbn Cüzeyy, *el-Ğavânînü'l-fıkhîyye* (b.y., ts.), 170.

³⁶ İbn Kâdî Şühbe, *Bidâyetü'l-muhtâc fi şerhi'l-Minhâc*, 2/32.

sahip olur. Fakat akdin başında taraflarca, önce mebî'in verilmesi kararlaştırılırsa bu karara uyulur. Eğer semenin bir kısmını başka bir şahsın vereceği üzerinde anlaşılırsa o şahsın kabul etmesi şartıyla anlaşma geçerlidir. Aksi halde satıcı akdi bozabilir.³⁷ Fâsid şartlar içinde en çok karşılaşılan tür olan taraflardan birine ek bir fayda sağlayan şartın öne sürülmesi bağlamında güncel akitlerde gizli veya hile yoluyla oluşabilecek fazlalığın (faizin) bulunmamasına çaba göstermek bu şartı günümüze taşıyan en bariz noktadır.

Akdin ruhuna uygun olan ve muktezası ile çelişmeyen semende belli vasıfların yer almasını şart koşmak gibi şartlar muteber sayılmıştır. Eğer istenen şartlar satılan malda mevcut değilse müşteriye akdi feshetme hakkı verilir.³⁸

3. Semen ile Mebî' Arasındaki Farklar

Hanefî mezhebinde semen ve mebî'nin arası kuvvetli bir şekilde ayrılarak üzerlerine farklı hükümler bina edildiği için farklı noktalar belirlenerek bir akitte bedellerden hangisinin semen hangisinin mebî' olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla iki bedel arasında temel farklılıklar şu başlıklarda toplanabilir:

a. *Fâsid-bâtıl*: Hanefîler için kural olarak semende oluşacak herhangi bir kusur sebebiyle fâsid hükmü uygulanmaktadır. Mebî'de bir kusur olduğunda ise özellikle tekavvüm, vücut ve teslim şartları açısından akdin bâtil hale geleceği benimsenmiştir. Bunun sebebi ise semenin rükün olarak görülüyor olmasıdır. Diğer mezhepler böyle bir ayrıma gitmemektedir.³⁹ Bu ayrım sayesinde günümüzde kompleks hale gelmiş pek çok akitte oluşabilecek olası aksaklıklarda akit iptal edilmeden problemleri noktaları düzeltip akdin devam etmesi sağlanabilecektir.

³⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/560.

³⁸ Mahmut Samar, *İslam Borçlar Hukukunda Akitlerde Ca'li Şartlar* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 66,67.

³⁹ Zekeriyya b. Muhammed b. Ahmed b. Zeynuddin Ebû Yaḥya el-Ensârî, *Esne'l-meṭâlib şerḥu Ravzi't-tâlib* (b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 2/124; Ebû Muhammed (Ebû's-Şenâ) Bedrüddîn el-'Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, thk. Eymen Sâlih Şa'bân (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 8/201; Muhammed b. 'Abdullah el-Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halîl li'l-Haraşî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 5/69; Ali Haydâr Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/381.

b. *Taayyün*: Semenî mebi' den ayırmak için dikkate alınan en önemli farklardan biri de tayin edilmekle taayyün eden şeyin semen olmaktan uzaklaştığı, buna karşın taayyün etmeyenin zimmette yer almaya daha uygun olduğu ve de semeniyet özelliğini koruduğunu söylemek mümkündür.⁴⁰ Bu özelliğine dayanılarak peşin alışverişte semenin önce verilmesi benimsenmiş ve bu şekilde iki bedelin de muayyen olması sağlanmıştır. Aynı türdeki mallarda da bu fark ön planda tutulmaktadır. Bu açıdan zimmette bulunma özelliği ile tayinle muayyen hale gelme özelliği iki zıt kutup olup aynı türdeki bedeller değiştirilirken hangisine yaklaşırlarsa ona göre isimlendirilmektedirler.

c. *Mülkiyet*: Mebi' satıcının mülkiyetinde olmadığı takdirde fuzulinin satışı gerçekleşmiş olur ve akdin nefâzı için mal kimin milkinde ise onun icazet vermesi gerekir. Semende ise mülkiyete girmemiş bir şeyi bedel olarak göstermek mümkündür. Çünkü semen kural olarak tayin etmekle muayyen hale gelmemektedir. Gösterilen bedelin mülkiyete girme ihtimali yoksa bu kimse için ise gasp kuralları işletilir.⁴¹ Semen mülkiyete tam olarak geçmemesinden önce kendisi ile işlem yapılabilir olması günümüzdeki işlem hızı ve çeşitliliği düşünüldüğünde insanlar için büyük kolaylıklara vesile olmaktadır.

d. *Tasarruf*: Semende kabzdan önce tasarrufta bulunmak kural olarak caiz görülmekle birlikte sarf ve selem, kendine has özellikler içermeleri sebebiyle bu kuraldan istisna edilmiştir. Mebi' gayrimenkul ise tasarruf henüz kabzedilmeden de gerçekleşebilir. Lakin menkul mebi' üzerinde kabzdan önce tasarrufta bulunmak geçerli bir tasarruf olmamaktadır. Semen tayinle taayyün etmediği için helâki halinde başka bir şeyin semen olarak verilebilecek olması bu farklılaşmanın sebebidir.⁴² Kabzdan önce tasarruf konusu da mülkiyette zikredilen mali işlemlerdeki hıza uygunluk içermesi ve insanlara kolaylık sunması açısından günümüzde daha fazla önem kazanmıştır.

⁴⁰ Muhammed Kadrî Paşa, *Mürşidü'l-hayrân* (Bulak: Matba'atü'l-Kübrâ el-Emriyye, 1891), 45; Ali Haydâr Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 1/180, 224.

⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/8; Abdurrahman Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur* (b.y.: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 2/79.

⁴² Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 2/80,81; Ali Haydâr Efendi, *Dürrü'l-hukkâm*, 1/235.

e. *Telef olma*: Semene kabzdan önce müşteri veya dış etkiler sebebiyle bir zarar gelecek olsa veya tamamıyla helak olacak olsa helak olanın yerine başka bir şey verilebilir. Eğer semeni telef eden satıcı olursa semeni kabzetmiş sayılır. Fakat mebî'in kabzdan önce satıcı veya haricî etkiler sebebiyle tamamen helak olması durumunda yerine bir şey ikame edilemeyip akit münfesiş olur. Telef kısmi olarak gerçekleşirse o kısım kadarı münfesiş olmuş olur. Müşteri mebî'in helakına sebep olursa mebî'i kabzetmiş sayılır.⁴³ Özellikle çok taraflı akitler düşünüldüğünde esas olan imkân oldukça akdi devam ettirmektir. Bu nedenle semende bir telef söz konusu olduğunda akdi batıl saymamak da yine güncel akitler açısından kritik bir önemi haizdir.

f. *İkâle*: Burada telef olmada zikredilen hükümler geçerli olup semendeki helak ikaleye mâni değildir. Mebî'deki helak ise ikaleye mâni olur. Burada farklı olarak semenin kıyemî mallardan oluşması halinde ikâleye engel olabileceği söylenebilir.⁴⁴

g. *Teslimde öncelik/sonralık*: Genel kural olarak akit peşinse önce semen teslim edilmelidir. Satıcıya semen kendisine ulaşana kadar mebî'i hapsedme hakkı verilmiştir. Çünkü mebi tayin ile taayyün ettiği halde semenin taayyün etmemesi bedeller arasında eşitsizlik oluşturmaktadır, bu bakımdan semenin önce teslim edilmesi ile o da taayyün etmiş olur ve bedeller arasında eşitlik meydana gelir. Sarf ve mukâyaza akitlerinde akdin doğası gereği ve faiz şüphesi sebebiyle bedeller aynı anda teslim edilir. Vadeli alışverişte ise doğal olarak semen önce verilemeyecektir.⁴⁵

h. *Muhayyerlik*: Muhayyerlik hakkı bedellere göre değişiklik göstermektedir. Örneğin semen için görme muhayyerliğinden pek bahsedilmez aksine sadece cehaleti giderecek kadar bir tavsif ile yetinilir ve teslim edilene kadar değiştirilebilir. Mebî'de açısından ise görme muhayyerliği önemli bir konumdadır. Mal istenen özelliklere sahip olup olmadığına muttali olma şansı sunar. Ayrıca tayinle taayyün eden mebî'in ya kendisi verilir ya da akit feshedilir. Aynı şey ayıp

⁴³ Ebû Muhammed Fahrüddîn 'Osman b. 'Alî b. Mihcen b. Yûnus ez-Zeyla'î, *Tebyînü'l-ḥakā'ik şerhu Kenzü'd-dekâik* (Kâhire: el-Matba'atü'l-Kübra el-Emîriyye, 1313/1895), 4/72-73; Bâbertî, *el-'înâye*, 7/204; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/267; Zerkâ, *Ukûdu'l-müsemmat*, 76, 82.

⁴⁴ Bilmen, *Istîlâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*, 6/26,27; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 5/3375.

⁴⁵ Zeyla'î, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 4/305; Meydânî, *Lübâb*, 1/212.

muhayyerliği için de söz konusudur. Mal istenen vasıflarda çıkmazsa ya o haliyle kabul edilir ya da akit feshedilir. Çünkü ayıbın semenden hissesi yoktur. Lakin semen istenen vasıflarda değilse değiştirilerek istenen vasıftaki semen verilir.⁴⁶

4. Semeniyet Özelliğine Sahip Olma Açısından Bedeller

Mutlak bir bey'de bedellerden birine mebi' diğerine semen ismi verilmesi gerektiği için Hanefi mezhebinde hangi bedele ne ölçüde semen muamelesi yapılabileceğine dair bazı standartlar geliştirilmek istenmiştir. Buna binaen altın ve gümüş, misli ve kıyemî mallar ile itibari ve kâğıt paraların hepsi için farklı varyasyonlarla ayrı ayrı konular belirlenmiştir.

4.1. Altın ve Gümüş: Altın ve gümüş geçmişten beri semen denildiğinde ilk akla gelen madenlerdir. Paralar doğrudan bu iki madenden basılarak onların semeniyet vasfı ön plana çıkarılmıştır. Günümüzde her ne kadar para olarak basılmasa da insanların biriktirmeye devam ettiği ve kendisine meylettiği bir meta olma özelliğini devam ettirmektedir. Ülkelerin altın rezervlerini artırma çabaları da verilen kıymetin bir göstergesidir. Gümüşte belli bir değer kaybı yaşanmakla birlikte altından sonra en çok itibar gören madenler arasında yer aldığı gerçeği günümüz için de değişmemiştir. Bu madenlerin tekrar fiziksel para olarak kullanılma ihtimali uzak olmamakla birlikte itibari paralarla olan değişim cazibesi de semen olma özelliklerini güçlendirmiştir. Bu sebeple geçmişte altın ve gümüşe yaratılış itibariyle (hilkî) semen olma vasfı verilmiş hatta bu özelliğin kıyamete kadar devam edeceği düşünölmüştür. Bu sebeple semen olabilecek bedellerden bahsedilirken ilk sırayı bu madenler almaktadır.⁴⁷ Bununla birlikte bu madenlerin semen olma özelliği yitirdiği ve daha çok ticari bir meta gibi görülmesi gerektiğini savunan güncel çalışmalar da mevcuttur.⁴⁸

4.2. İtibarî Paralar: Altın ve gümüş haricindeki demir ve bakır başta olmak üzere diğer madenlerden oluşın paralar, temsili ve kâğıt paralar ile dijital ve sanal paralar

⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/2,3; İbn Hümmâm, *Fethu'l-kadir*, 6/ 479; Zerkâ, *Ukûdu'l-müsemmat*, 82.

⁴⁷ Zeyla'î, *Tebyînu'l-hakâ'ik*, 1/256; 'Aynî, *el-Binâye*, 3/303.

⁴⁸ İbrahim Paçacı, "Altın-Para-Faiz İlişkileri ve Altının Vadeli Satışı", *Fikhi Açıldan Finans ve Altın İşlemleri*, ed. Halit Çalış (İstanbul: Esen Ofset, 2012), 432.

itibarî para çeşitlerini oluşturmaktadırlar. Bir şeyin para olarak nitelendirilebilmesi için hangi özelliklere sahip olması gerektiği konusunda bazı öneriler ortaya koyulmuştur. Bu öneriler bazı şartlarda ittifak etmekle birlikte aralarında farklılıkları da içermektedir.

Bu öneriler arasında fiziken korunabilme, kolayca taşınabilme, mislî olma, küçük değerlere bölünebilme, taklit edilememe, gerçek değere sahip madenlerden yapılmama, çoğunluğun kabulünü alma, sürüm gücü yüksek olma, insanları kendisine meylettirme ve tayinle taayyün etmeme gibi özellikler yer almaktadır. Ayrıca paranın istikrarlı olma özelliğinin iktisadi bir zorunluluk olarak mevcut olması gerektiği de ifade edilmiştir.⁴⁹

Bu sayılan özelliklerin çoğunun para için yan özellikleri olduğu ve ana özelliğinin mübadele aracı ve değer ölçütü olmaktan ibaret olduğu da itibarî paraların şartları için ortaya atılan görüşler arasındadır.⁵⁰

Hanefilerin klasik semen anlayışı ekseninde itibarî paralar konusundaki ilk görüş ayrılığı felslerin hükmü hakkında olmuştur. Çünkü hılkaten semen olmayan bir şey bedel olarak verildiğinde hükmünün ne olacağı konusunda farklı bakış açıları doğmuştur. Esasında felsler altın ve gümüş dışındaki madenlerden yapılmışsa revaçta olmaları şartıyla semen olarak verilebileceği kabul edilmiştir. Buna ilaveten İmam Muhammed felsleri semen olma açısından altın ve gümüşten ayırmamıştır. Şeyhain ise felslerde semeniyet özelliğinin ıstılahî olarak bulunduğunu düşünmüş, revaçta olsalar bile felslerden bu özelliği kaldırmaya tarafları ehil kılmişlardır. İmam Muhammed ise taraflara bu yetkiyi vermeyip toplumun örfünde rayiç olan felslere semen olarak itibar edilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.⁵¹

⁴⁹ Ali Keleş, *İslam'a Göre Para Kavramı* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998), 111-114.

⁵⁰ Ahmed Hasen Ahmed Hasenî, *Fikhî ve İktisadî Açından İslam'da Para*, çev. Adem Esen (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 24,25.

⁵¹ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î*, 7/217,218; Burhâneddîn Mahmûd b. Ahmed İbn Mâze el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*, thk. 'Abdulkerim Sâmi el-Cundî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004), 7/72.

Bu ihtilafın pratiğe yansıyan bazı örnekleri ise şöyledir: Hilkî semen olan altın ve gümüş vezni mallardan sayılırken ıstilahî semen olan felslerin adedî olup sayıyla değişilmesi gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır. Ayrıca felsleri ıstilahî semen olarak kabul edenler bunların selemde müslemün fih, şirketlerde ise ra'sü'l-mal olarak verilemeyeceğini düşünmüştür. İmam Muhammed burada da herhangi bir ayrıma gitmeksizin hepsinde felsleri ra'sü'l-mal olarak kabul etmiştir. Yine ıstilahî semen taraftarları revaçta olmayan felslerin tayinle taayyün etmesi gerektiğini aksi halde akdin sahih olmayacağı görüşüne varmışlardır.⁵²

Mağşuş paralarda ise itibar yüzdelerine göre olmuştur. Madenlerin en az yarısı altın veya gümüşten oluşuyorsa altın ve gümüş paralarla aynı hükme tabi olurken yarıdan daha az olursa fels gibi muamele edilmiştir. Buna göre altın en az 14 ayar olmalıdır. Gümüşte bu oran şer'î olarak %50, kuyumcu piyasasında ise %70'dir.⁵³ Revaçta olan mağşuş paralara semen hükmü verilmiştir. Revaçtan düştüklerinde bu hükmü kaybetmişlerdir. Bu paraların veznî mi adedî mi olduğu konusunda ise mezhep içindeki genel kanaatin örf bakılması yönünde olduğu söylenebilir.⁵⁴ Mağşuş paralar akit anında tedavülden kalkarsa İmameyn'e göre akit bâtil olmamaktayken Ebû Hanîfe semeniyet özelliği düştüğü için akdin bâtil olacağını düşünmüştür.⁵⁵

Değerli belgeler ve para yerine geçen kağıtlar da itibari para çeşitlerinden biridir. Bu paralarla maddi para bulma imkanının azaldığı zamanlarda paraları temsil etmesi için bazı evrakların ve temsili kağıtların para yerine geçmesi için tedavüle sokulduğu ve bu yolla nakit krizlerinin aşılmasına çalışıldığı bilinmektedir.

⁵² Bâbertî, *el-İnâye*, 6/160; Şeyhizâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/720.

⁵³ Hasenî, *Fihî ve İktisadî Açıldan İslam'da Para*, 156; Keleş, *İslam'a Göre Para Kavramı*, 99.

⁵⁴ Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/223; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/267.

⁵⁵ Bâbertî, *el-İnâye*, 7/155-157; Aynî, *el-Binâye*, 8/412; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/267.

Süftece⁵⁶, câmekiyye⁵⁷, sak⁵⁸ ve esham⁵⁹ gibi uygulamalar bu tarz belgelerin örneklerindedir. Ayrıca paranın korunması, saklanması ve naklinde karşılaşılan sıkıntılar sebebiyle Osmanlı'da kâğıt paralar (kâime)⁶⁰ tedavülde iken günümüzde de benzer ihtiyaçlar sebebiyle dijital paraların kullanıma girdiği görülmektedir. Bütün bu sebepler bu tarz itibari paraların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Hanefî imamlar arasındaki felslerle alakalı ihtilaf bu belgeler içinde devam ettirilebilir. Bu eksende de bu belgelerin şer'î hükmü üzerine yeni perspektifler oluşturulabilir.

4.3. Mislî ve Kıyemî Mallar: En geniş haliyle mislî ve kıyemî olarak ikiye ayrılan mal çeşitlerinin semen açısından konumları hangi tür bir bedelle değişime tabi olduklarına göre farklılık arz etmektedir. Vezni ve keyli malları, mezruâtı ve aded-i mütekâribeyi içine alan mislî mallar⁶¹ altın, gümüş ve diğer paralar karşısında meb' konumundayken kıyemî mallar karşısında semen olmaya daha uygun olmaktadır. Çünkü mislî mallar kıyemî mallara kıyasla zimmette sabit olma veya tayin edildiğinde taayyün etmeme açısından kıyemî mallara göre önceliklidir. Ayrıca telef halinde misli verilerek telafi edilebilir olma gibi semene ait özellikleri de içinde barındırır.⁶²

Kıyemî mallar ise sadece tayin edilen şeyin verilebildiği, maddi değeri kendine has olup mislinin bulunamadığı, aded-i mütefâvite gibi sınıfları kapsayan bir mal çeşidi olması sebebiyle sadece iki kıyemî malın değişimi durumunda bir yönden

⁵⁶ Ayrıntıları için bk.: Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî, *el-Asl*, thk. Mehmet Boynukalın (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 3/26; Serahsî, *el-Mebsût*, 14/37; Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/128.; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/350; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 499.

⁵⁷ Ayrıntıları için bk.: Ahmet Akgündüz, "Câmekiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/45.

⁵⁸ Ayrıntıları için bk.: İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/92; Cengiz Kallek, "Sak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/584,585.

⁵⁹ Ayrıntıları için bk.: Mehmet Genç, "Esham", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/376-377.

⁶⁰ Ali Akyıldız, "Kâime", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/212.

⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/110,111; Muhammed b. Ferâmurz b. Ali Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Ğureri'l-ahkâm* (b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-ʿArabiyye, ts.), 2/421.

⁶² Zeyla'î, *Tebyînü'l-ḥakâ'ik*, 5/223; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dekâ'ik* (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, ts.), 8/125; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/531.

semen bir yönden mebî' olarak değerlendirilebilir. Bunun haricindeki bütün değişimlerde kıyemî mallar daima mebî' konumunda olmaktadır. Çünkü bu mal çeşidinin yukarıda geçen semene ait şartlarla çoğunlukla örtüşmediği görülmektedir.⁶³

Hangi malların veznî hangilerinin keylî olacağı konusunda mezhep içinde bir ihtilaf söz konusudur. Genel görüş nassın belirlediği ölçü ne ise ona itibar edilmesi yönünde olmakla birlikte Eb Yusuf'a rfte mallar hangi ölçüye tabi ise onun dikkate alınması gerektiği görüşü nispet edilmektedir. Eb Yusuf haricindeki fukahâ nassın rften daha güçlü bir delil olması sebebiyle bu konuda örfe itibar edilmeyeceğini düşünmüştür.⁶⁴ Eb Yusuf'un görüşü dikkate alındığında bazen semen olmaya daha yakın olan bir mal örfen ölçü birimi değiştirdiğinde mebî' olarak addedilmeye daha layık olabilecektir veya kıyemî bir mal olup semen olmaya uygun olmazken mislî mallar sınıfına geçip şartlar gerçekleştirdiğinde semen olabilecektir. Örneğin elbiseler geçmişte kıyemî mallar sınıfındayken günümüzde fabrikasyon üretimler sebebiyle çoğunlukla mislî mallar sınıfından sayılmaktadır.⁶⁵

5. Ayn-Deyn Ayrımı Bağlamında Semen

Yukarıdaki semen olabilecek bedellerle bağlantılı olarak bedellerin ayn veya deyn olması açısından dört tür akit bulunmakta ve her tür, semene dair muhtelif hükümler içermektedir.

5.1. Bir Taraftan Ayn Diğer Taraftan Deyn Verilmesi (Mutlak Bey')

Mutlak satım akdinde bedeller net olarak semen ve mebî'den oluşmakta ve verilen bedelin cinsine göre farklı sonuçlar doğurmaktadır. Doğuracağı sonuçlar itibariyle ayn-deyn ayrımının semene etkisi, semeni akdin kuruluş şartlarından

⁶³ Mevşilî, *el-İhtiyâr*, 2/34; Zeyla'î, *Tebyin'l-ħakâ'ik*, 4/11.

⁶⁴ Eb'l-Hasen Burhânüddîn 'Alî b. Ebî Bekr b. 'Abdilcelîl Fergânî Meręinânî, *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, thk. Tallal el-Yusuf (Beyrut: Daru'l-İhyâ'i Trâsi'l-'Arabi, ts.), 3/62; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 2/88; Meydânî, *Lübâb*, 1/231.

⁶⁵ Buhârî, *el-Muħitu'l-Burhânî*, 7/75; İsmail zsoy, "Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz", *Fıkhi Açıdan Finans ve Altın İşlemleri*, ed. Halit alış (İstanbul: Esen Ofset, 2012), 115.

saymayan Hanefîler için söz konusu olacaktır. Bu etkiyi ise şöyle sıralamak mümkündür:

1. Mutlak satım akdinde altın ve gümüş karşısında verilen her bedel mebî'dir. Çünkü diğer bedellerin semeniyeti aslî semen karşısında düşmektedir. Sadece yukarıda değinildiği üzere felslerin durumunun ne olacağı tartışmalıdır.

2. Bir taraftan kıyemî mal diğer taraftan muayyen olmayan mislî mal verilirse ise sıygaya, teklifin öncelik-sonralığına bakılmaksızın mislî mal semen olarak kabul edilir. Lakin mislî mal zimmette sabit olmayan bir mal ise icapta bulunan tarafın hangi lafzı kullandığına bakılır. Satın alındığı ima edilen şey mebî' kabul edilirken diğer bedel semen olur.

3. Bedellerin ikisi de mislî mal olursa ve aralarında taayyün açısından fark yoksa takdiren satın alma niyetiyle telaffuz edilen mebî', karşılığında verilen de semen olur. Bedellerden biri aded-i mütekâribe olursa bu bedel mebî' olup diğer mal mislî ise semendir.

4. Kıyemî mallar karşı karşıya geldiğinde ikisi bedel de kural olarak bir yönden semen bir yönden mebî'dir. Fakat bedellerden biri aded-i mütefâvite türündense bu mal semen olarak kabul edilir.⁶⁶

Hanefîlerdeki malların semen olma hiyerarşisi şu şekilde tasnif edilebilir:

BEDELİN CİNSİ	SEMEN	MEBİ'
Nukûd - Misli olan mallar	Nakit (altın)	Misli olan mal (buğday)
Misli olan mallar - Birbirine yakın adedîler	Misli olan mal (buğday)	Birbirine yakın adedî (limon)
Birbirine yakın adedîler - Birbirine uzak adedîler	Birbirine yakın adedî (limon)	Birbirine uzak adedî (karpuz)

⁶⁶ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'i*, 7/216; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/154; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 4/531; Zuhaylî, *el-Fıkhul-İslâmî*, 5/3374; Zerkâ, *Ukûdu'l-müsemmat*, 81.

Birbirine uzak adediler - Kiyemî olan mallar	Birbirine uzak adedî (karpuz)	Kiyemî olan mal (özel dikim elbise)
--	-------------------------------	-------------------------------------

5.2. Deynin Önce Aynın Sonra Verilmesi

Semen peşin verilerek ayn halini alan ve istisnâ olarak cevaz verilen bu akit türlerinde semen mutlak satım akdinde sahip olduğu bazı özelliklerini kaybetmiş ve bazı değişikliklere uğramıştır. Deyn vasfının kaybolması ile genelde meb' olan kıyemî mallar ra'sü'l-mali's-selem olarak verildiği takdirde semen olabilecektir. Çünkü selemde kıyemî mallar meb' olamamaktadır. Selem lafzı zikredilmediği takdirde kıyemî mal meb'e döner. Sipariş edilen misli mal da vadeli ödenecek semen konumuna geçer.⁶⁷ Semen normalde akit meclisinde teslim edilmesi gerekmemesine rağmen selemde deynin deyn karşılığı satımına sebep olmamak için semenin akit meclisinde teslimi şart koşulmuştur.⁶⁸ Bu mantığın devamı olarak semenin bir kısmı verilmezse verilmeyen kısımda selem bâtil olur. Hanbeliler de bu konuda Hanefiler gibi düşünürken Malikiler teslim edilmeyen kısmın meb'de denk geldiği oran tespit edilemeyeceği için akitte bey'u'd-deyn bi'd-deyn şüphesi doğar düşüncesiyle akdin tamamını bâtil saymıştır.⁶⁹

Normalde bâyi'deki bir alacağa karşılık ondan bir mal satın almak caizken selemde deynin deyn karşılığı satımı söz konusu olacağı için bu tarz satışlar fâsittir.⁷⁰ Yine menfaatin ra'sü'l-mal olması da aynı sıkıntıyı doğuracağı için Hanefilere göre geçerli değildir.⁷¹ Ayrıca ra'sü'l-mal üzerinde kabzdan önce tasarruf da deynin deyn karşılığı satım yasağı sebebiyle geçerli değildir. Çünkü selemde sadece semen ayn olduğu için kabzdan önce tasarrufta bulunulursa o da deyne dönüşmüş olacaktır.⁷²

⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/171,172; Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/71.

⁶⁸ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'i*, 7/113; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/216,217.

⁶⁹ Ebû Muhammed el-Kâdî 'Abdulvehhâb, *el-İşrâf 'alâ Nuketi Mesâ'ili'l-Hilâf*, thk. el-Hâbib b. Tâhir (b.y.: Dâru İbn Hâzım, 1999), 2/570; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *Keşşâfü'l-kinâ' 'an (metn)i'l-İknâ'* thk. Hilâl Musaylihî Mustafa (b.y.: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 3/518; Zerkâ, *Ukûdu'l-müsemmât*, 149,150; Velid Mustafa Şâviş, *Bey'u's-selem: Beyne'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-fikri'l-İktisâdiyyi'l-vaz'î* (Amman: Dâru'l-Feth, 2004), 91-93; Haffî, *İslam Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 505,506.

⁷⁰ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'i*, 7/115; Şâviş, *Bey'u's-selem*, 97,98.

⁷¹ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'i*, 7/120; Ali Haydâr Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/115,116.

⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, 12/172; Bâbertî, *el-İnâye*, 7/101.

Semenin şartları bakımından istisnâ' ile selem arasındaki en bariz fark akit anında teslim zorunluluğudur. İstisnâ'da mebî' sipariş esasına dayandığı ve mebî' üzerinde sanatkârın da emeği olması sebebiyle aynî bir maldan oluşmaktadır. Bu sebeple akit meclisinde verilmesi şart değildir. Ayrıca deynin deyn karşılığı satımı da söz konusu olmayacaktır.⁷³ İstisnâ'da şart olan semenin teslim zamanının belirlenmesidir. Aksi halde akit fâsîd olacaktır. Ebû Hanîfe'ye göre süre belirlenince akit seleme döner. Zanaatkârın emeği ortaya çıktıktan sonra mala bir değer biçip malı teslim alırken semeni ödemenin mümkün olduğu da Hanefî meşâyihınca zikredilmiştir.⁷⁴

5.3. Aynın Ayn Karşılığı Satımı (Trampa-Mukâyaza)

Trampada bedellerden biri muayyen olup diğeri muayyen olmayan türden bir mal olursa muayyen olmayana semen gibi hükmedileceği açıklanmıştı. Bedellerin ikisinin de muayyen olduğu durumlarda ise ikisinden birini semen olarak tercih etmeyi sağlayacak bir müreccih vasıf bulunmadığı için semen ve mebî' ayrımı yapmak zorlaştırmıştır. Buna binaen iki bedelin de bir açıdan mebî' gibi başka bir açıdan semen gibi olduğu düşünülmüştür. Başlangıç itibariyle ikisine de mebî' olarak bakılmış daha sonra oluşacak değişimlerde semenmiş gibi muamele edildiği olmuştur.⁷⁵

Örneğin, ikâle yapılacak olursa iki bedele de mebî' denilse de birisi kabzdan sonra telef olmuşsa telef olan sanki semenmiş gibi kabul edilerek kalan mebî' üzerinde ikâle gerçekleştirilebilir. Zaten bir yönden semen bir yönden mebî' olarak kabul etmenin pratik sonucu da budur.⁷⁶ Bedellerin her ikisine de mebî' denmesinin diğer muhtemel sonuçları ise şunlardır: İki bedel de aynı anda teslim edilecek olup

⁷³ Ali Haydâr Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 1/424.

⁷⁴ Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/137,138; Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm*, 2/198; Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtâr şerhu Tenvîru'l-ebşâr* thk. Abdu'l-Mun'im Halil İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423/2002), 1/440.

⁷⁵ Ebû'l-Hasan 'Alî es-Suğdî, *en-Nutef fi'l-Fetâvâ*, thk. Salâhuddin Nâhî (Amman: Dâru'l-Furkân, 1404/1984), 1/438,439; 'Aynî, *el-Binâye*, 9/269; Ali Bardakoğlu, "Trampa", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, ed. İbrahim Kâfi Dönmez (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2006), 4/2061.

⁷⁶ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î*, 7/387,388; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/76; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/159, 6/158.

tarafalara herhangi bir öncelik tanınmayacak, ayrıca meb'î hapsedme hakkı da verilmeyecektir. Kabzdan önce telef olursa akit münfesi olacaktır. Çünkü mahal kalmamış olup kalan kısmın mâlî karşılığını tespit etmek zorlaşmış olacaktır.⁷⁷

Hanefî mezhebinde genel olarak trampada cins birliğini olması halinde faiz cereyan etmesini engelleyecek hükümler tesis edilmeye çalışılmıştır. Debûsî, komşular arasında yemek değişimi yapılırsa iki bedelinde muayyen olduğu göz önüne alınıp muayyen hale gelmesi için kabz şartı bir defa gerçekleştiğinde artık tekrar tekrar bu şartın aranmaması ve ölçü yoluyla eşitliğin sağlanmaya çalışılması gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim kabzın gerçekleşmemesinin sadece bir geciktirme aracı olarak görülmesi gerektiğini düşünmüştür.⁷⁸

5.4. Deynin Deyn Karşılığı Satımı (Sarf)

İki tarafın da semenden oluştuğu akit türleri de bazı özellikleri ile mutlak bey' içinde zikredilen semenin şartlarında değişikliklere sebep olmuştur. Bu konuda temel tartışma felsler ve kâğıt paralar sarfa konu olursa felslerin semeniyet vasfını aslen taşıyıp taşımadığı üzerinde olmuştur. Bu noktada İmam Muhammed'in revaçta oldukları sürece felslerin semeniyet unsuruna aslî olarak barındırdıkları anlayışı genel kabul görmüş ve sarf akitleri felslerle daha fazla akdedilmeye başlanmıştır.⁷⁹

Bedellerin ikisi de semen olduğu için ribâya düşme tehlikesi bu akit türünde daha fazla gündeme gelmektedir. Bu sebeple bedellerin para cinsinden olması, aynı cinsten olan bedellerin peşin ve eşit olması, farklı bedellerin ise peşin olması şartlarına riayet edilmesine bütün mezheplerde sık sık vurgu yapıldığı görülmektedir.⁸⁰ Bedelleri akit esnasında kabzetmek gerektiği için şart

⁷⁷ Zeyla'î, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 4/71; 'Aynî, *el-Bināye*, 6/493; İbn Nüceym, *el-Baḥrû'r-râ'ik*, 6/115; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 2/72.

⁷⁸ Ebû Zeyd 'Abdillâh b. Muhammed Debûsî, *el-Esrâr fi'l-Usûl ve'l-Furû'* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 2/752,753.

⁷⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/26; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/85; İbn Nüceym, *el-Baḥrû'r-râ'ik*, 6/143; Meydânî, *Lübâb*, 1/238.

⁸⁰ Şemsuddîn Muhammed Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* thk. Ali Muhammed 'Ivaz - Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.), 2/388,389; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/256, 257; Meydânî, *Lübâb*, 1/232.

muhayyerliđi sarfta geçerli olmamaktadır. Bunun sebebi ise Őart muhayyerliđi ile kabz arasında ters orantı bulunmasıdır. Herhangi bir sebeple semen muhayyerlik sűresince geri verilecek olursa kabz tam anlamıyla gerçekleşmemiŐ olacaktır. Ayrıca muhayyerlik bulunduđu takdirde műlkiyetin taraflara geçip geçmediđi konusunda ihtilaf olduđu için Őart muhayyerliđi kabzın gerçekleşmesine engeldir.⁸¹ Ayıp muhayyerliđi genel olarak geçerli olmakla birlikte semenin altın kaplar gibi taayyűn etmiŐ bir Őeyden olması ile akdin bătıl olacađını ifade edilmiŐtir. űnkű yerine koyabilecek ayıpsız bir bedelin akit meclisinde bulunması zordur.⁸² Gűnűműzde akitlerin peŐin olarak gerçekleşmesinde ise bazı tasavvur farklılıkları oluŐmuŐ ve űlkeler arası para transferi gerektiren durumlar ortaya çıkarsa birkaç gűnlűk transfer sűrecinin peŐinliđi etkilemeyeceđi Őeklinde gűrűŐler ortaya çıkabilmiŐtir. Ayrıca peŐinlik için hűkmi kabzın yeterli olacađı da benimsenen ilkelerden olmuŐtur.⁸³

Sarfta bedellerin ikisine de semen denilmesi sebebiyle iki bedel için de semen hűkűmleri uygulanmıŐtır. Fakat ribâ yasađına dűŐmemek gibi bazı çekincelerle semenin Őartlarında bu akde has bazı deđiŐiklikler yapılmıŐtır. Mesela semen, akit meclisinde teslim edilmemeye műsait olan bedel iken sarfta nesĕ ribası oluŐmasını engellemek için bedellerin akit anında teslimi Őart koŐulmuŐtur. Bedeller bu Őart açısından mebĕ'e benzetilmiŐtir. Ayrıca bedellerde oluŐan bir helak unsurunun yerine baŐka bedeller verilebilme imkânı ile akdi bătıl hale getirmeyeceđi kabul edilmiŐtir. Yine bedeller kabzdan sonra helak olsa dahi tazmini műmkűn olduđu için ikâleye engel teŐkil etmemiŐtir.⁸⁴

6. Semenın Piyasadan ekilmesi

Piyasadan ekilme iki Őekilde meydana gelmektedir. Bunlardan ilki sűzlűkte fazla talep edilmediđi için revaçtan dűŐen Őey anlamındaki kesad halidir.⁸⁵ Kesad pazarda

⁸¹ Serahsĕ, *Mebĕsűt*, 14/23; Kâsânĕ, *Bedâ'ĕ'u's-Őanâ'ĕ*, 7/170, 171; İbn Âbidĕn, *Reddű'l-Muhtâr*, 5/259.

⁸² İbn Kâdĕ Őűhbe, *Bidâyetű'l-muhtâc*, 2/63; İbn Âbidĕn, *Reddű'l-muhtâr*, 5/259,260; Bilal Aybakan, "Sarĕ", *Tűrkiye Diyanet Vakĕi İŐlâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/140.

⁸³ *Faizsiz Finans Standartları*, AAOIFI, (İstanbul: TKBB Yayınları, 2018), 54,55.

⁸⁴ Buhârĕ, *el-Muhtĕ'ű'l-Burhânĕ*, 7/223; İbn Âbidĕn, *Reddű'l-muhtâr*, 5/129.

⁸⁵ Hammad, *İktisâdĕ Fıkĕh Terimleri*, 202.

bulunmayan şeyleri veya revaçtan kalkan paraları ifade etmek için kullanılmaktadır. Ebû Hanîfe'ye göre kesad halinde semen felsler veya katkılı paralardan verilmişse teslimden önce tedavülden kalktığı an akit bâtil hale gelir. Mebî' sahibine geri verilir. Eğer mevcut değilse misli bir malsa misli, kıyemî bir malsa kıymeti ödenir. Çünkü Ebû Hanîfe insanlar değer verdiği için bu tür paraların belli bir kıymeti elde ettiği düşüncesini ön planda tutmaktadır. Eğer revaçtan düşerse yüklenen değer ortadan kalkar ve mebî' karşılığında verilmiş meşru bir bedel kalmaz. Fakat müeccel mehri ve karz akdini bundan istisna etmiştir. Çünkü bu borçlar zimmette misli mal olarak kalmıştır ve misli neyse o ödenmelidir. Ebû Yusuf'a göre kesada uğrayan paranın akit günündeki değeri ne ise o verilmelidir.⁸⁶ İmam Muhammed ise kesadın gerçekleştiği gündeki kıymet esas alınarak başka bir para birimiyle borcun ödeneceği kanaatindedir. Bu görüş geçerliliğini koruduğu müddetçe mevcut paranın kullanımına gayret etme fikrine dayanmaktadır. Hanefilerde fetvanın bu görüş üzere olduğu nakledilmiştir.⁸⁷ Eğer para belli bölgelerde tedavülden kalkarsa satıcı, semenin kendisini veya kıymetini isteme arasında muhayyerdir.⁸⁸

İkinci şekil ise tedavüle olan fakat piyasaya sürülmeyen, kişilerin stok yapması sebebiyle kendisine ulaşılamayan paraların durumunu ifade eden inkitâ' halidir. Ebû Hanîfe'ye göre inkitâ' ile kesadı ayırmamakta ve ikisine aynı hükümleri uygulamaktadır. Bu sebeple munkatî' malın selemde mebî' olarak verilmesi ona göre caiz değildir. Ebû Yusuf'a göre bu tür semenler zimmette sabit borç gibidir ve akit günündeki kıymetine bakılır. İmam Muhammed inkitâ' gerçekleşmeden hemen önceki vakitte kıymeti ne ise onun verilmesi gerektiğini düşünür. Çünkü artık mislini ödeme imkânı kalmamıştır. Hanefî mezhebinde fetva İmam Muhammed'e göredir.⁸⁹ Günümüz için bir para biriminin aniden piyasadan çekilmesi veya

⁸⁶ Buhârî, *el-Muhitü'l-Burhânî*, 6/304,305; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/206; Meydânî, *Lübâb*, 1/240; Ömer Faruk Habergetiren, *İslam Hukukunda Paranın Değer Kaybı ve Buna Bağlı Hükümler* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 85,86.

⁸⁷ Bâbertî, *el-İnâye*, 7/158; İbn Âbidîn, *Mecmû'atu resâil-i İbn Âbidîn*, 2/61-63; Meydânî, *Lübâb*, 1/240.

⁸⁸ Semerkandî, *Tuhfetu'l-fukahâ*, 2/40; Ali Haydâr Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/389,390; Habergetiren, *Paranın Değer Kaybı*, 88.

⁸⁹ 'Aynî, *el-Binâye*, 8/413; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/270; Bilmen, *İstilâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*, 6/39; Keleş, *İslam'a Göre Para Kavramı*, 200, 201.

inkitâ'ya uğraması çok sık karşılaşılan bir durum değildir. Yalnızca Euro bölgesinin ortak para birimine geçme kararından sonra Alman Markının tedavülden kalkması örneğinde olduğu gibi devlet eliyle başka para birimlerine kontrollü geçişler olabilmektedir. Bu ise muhtemel bir para krizine sebep olmamaktadır.

7. Semenın Değerinin Artış ve Azalışı

Bu başlıkta semenın değerinin artış veya azalışı ile kastedilen paranın satın alma gücündeki değişikliklerdir. Hanefî mezhebinde bu konunun akde tesiri farklı şekillerde yorumlanmış ve değer kazanma ve kaybetme (rahs ve ğalâ) meselesi aynı başlıkta ele alınmıştır. Eğer semenın satın alma gücündeki değişiklik aslî semenlerde söz konusu olursa değer değişikliğinin hangi oranda olduğuna bakılmaksızın dikkate alınmayacağı genel itibariyle kabul görmüştür. Bunun temel nedeni geçmişte asli semenlerde değer değişikliğinin daha uzun sürelerde meydana gelmesi ve cüz'î miktarda gerçekleşen değer kayıplarının tarafları gerçek bir zarara uğratmamasıdır.⁹⁰ Son yüzyıllarda ise fiyatlarda hızlı değişim söz konusu olduğu için çok kısa müddetlerde bile fahiş zararlar meydana gelebilmektedir. Bu sebeple tarafları zarardan koruyacak yeni formüllere ihtiyaç duyulduğu aşikardır. Temsili paraların altın gibi belli bir somut varlığa endekslenmesi yönündeki öneriler de fahiş artışlarda tarafların uğrayacağı zararları en aza indirmek amacıyla ortaya atılan güncel formüllerden biri olmuştur.

Felsler gibi istilâhî semenlerdeki değer değişimine dair Ebû Yusuf'tan iki farklı görüş nakledilmiştir. Ebû Hanîfe'yle müttelik olduğu ilk görüşe göre paranın değerindeki değişimin akde herhangi bir tesiri yoktur. Ödenmesi gereken borç miktarı ne ise o miktar eksiltme veya artırma yapmadan ödenir. İkinci kavline göre ise akit gününde borç dirhem olarak kaç dirheme tekabül ediyorsa o miktar esas alınarak ödeme yapılmalıdır. Kâğıt paralarda da değişim olduğu takdirde bu şekilde bir yol izlenmelidir.⁹¹ Ebû Yusuf'un bu ikinci kavline dayanarak istilâhî paraların değer değişikliği olmayan veya az olan bir birime endekslenmesi gibi çözüm yolları

⁹⁰ Şeybânî, *el-Asl*, 3/16; Habergetiren, *Paranın Değer Kaybı*, 81, 82.

⁹¹ Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 6/306; 'Aynî, *el-Binâye*, 8/414; İbn Âbidîn, *Mecmû'atu resâil-i İbn Âbidîn*, 2/62-64; Meydânî, *Lübâb*, 1/240.

düşünülebilmekle birlikte çözüm yolları önerileri, klasik görüşleri bir tasnife tabi tutarak ele almayı hedefleyen bu çalışmanın sınırları dışında kalmaktadır.

Sonuç

Akitte bedellerden birini ifade etmek adına kullanılan semen teriminin alışverişlerde sahih bir konuma sahip olması için belirli şartları içermesi gerekir. Hanefilere göre bu şartlarda oluşacak bir eksiklik akdi fesâda uğratarak, fesâda sebep olan unsur düzeltilmiş takdirde akit kaldığı yerden devam edebilecektir. Semen akitte zikredilmesi, mütekavim olması, tayinle taayyün etmemesi, cehalete ve zarara sebep olmaması, vadeli akitlerde ödeme zamanının belli olması, teslim edilebilir olması ve fâsid şart içermemesi bütün akit türleri için semende bulunması gereken şartlardır. Bununla birlikte selem akdinde olduğu gibi önce semenin teslim edilmesi gibi akdin çeşidine göre şartların sayısında artış olabileceği görülmektedir. Sarfta ve trampada bedellerin tesliminin aynı anda gerçekleştirilmesi gibi durumlarda semen ve mebî' arasındaki farkların azalabileceği gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır.

Bedellerin türleri dikkate alındığında akitte oluşabilecek teknik karışıklığın önüne geçmek için karşılaşılması mümkün olan her ihtimal değerlendirmeye alınarak hangisinin semen olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu sebeple semen ve mebî' arasında herhangi bir kusur oluştuğunda akid batıl-fasit kılma, tayin etmekle muayyen hale gelmeme, kabzdan önce tasarrufta bulunma, helak olduğunda tazmin edilme, tam mülkiyet olmadan üzerinde işlem yapma, bazı muhayyerliklerde ortaya çıkan farklılıklar, teslimde öcelik-sonralık ve helak olduğunda dahi ikâle imkanına sahip olma şeklinde pratiğe yansıyan farklar olduğu ortaya çıkmıştır. Bu noktada günümüzde örneğin bazı kesimler tarafından "varlık" adıyla anılan kripto paraların da hangi kısma dahil edileceğini netleştirmek gerekmektedir. Bu noktada takip edilmesi gereken yol ise diğer şartlar açısından kripto paraların meşruiyeti gerçekleştiikten sonra alım satım esnasında coinlerde mebî' özelliklerinin mi ön planda olduğu yoksa semen özelliklerinin mi daha çok bulunduğunu tespit etmektir.

Altın ve gümüşün para olma özelliğini asli özellik olarak taşıması sebebiyle sonsuza kadar semen kalacağı anlayışı genel kabul gören anlayıştır. Bu iki maden dışındaki para çeşitlerine de zamanla cevaz verildiği için temsili değerlere sahip belgelerin temsil özelliğine itibar edilmektedir. Buna binaen zaman içerisinde sak, câmekiyye, esham tarzı belgelere de kıymet verilmiş ve bunlar semen olarak kabul edilmiştir. Bu bakış açısı günümüzde de devam ettirilebilecektir. Zira dijital paralar gibi yeni ortaya çıkan paraların fels gibi temsili paralardan işlev açısından bir farkı yoktur. Tek fark dijital paraların maddi bir varlığı olmamasıdır.

Semenin piyasadan çekilmesi, değer kaybına uğraması ve değerinin artması gibi durumlarda nasıl hareket edileceğine dair Hanefî mezhebi imamları arasında ittifak bulunmamaktadır. İctihâdî faaliyetlerle ulaşılan bu hükümlerde fukahânın yaşadıkları dönemde maruz kaldıkları değişimin tesiriyle belli bir bakış açısı benimsedikleri anlaşılmaktadır. Günümüzde ise paralardaki ani değer değişiklikleri sebebiyle tarafların zarara uğramasını engellemek veya en aza indirmek için çözüm arayışlarının sürdüğü görülmektedir. Ebû Yusuf'tan nakledilen borcun ödenmesinde akit gününde dirhemın değeri ne ise borcu o değere endekleme görüşü çözüm arayışları bağlamında gündeme getirilen görüşlerdendir. Bu görüş doğrudan temel alınabilmekle birlikte endekslenerek varlığın başka bir maden veya para birimi olabileceği de kabul edilebilir.

Hanefî mezhebi açısından belirlemeye çalışılan bu şartlar ve farklar dikkate alındığı müddetçe yeni ortaya çıkan para çeşitlerinin şer'î zemini tespit edilebilecektir. Eksik şartların bulunması halinde düzeltmeler yapılabileceği gibi mezkûr genel şartlara, naslarla çelişmeyen ve akdin ruhuna uygun olabilecek bazı ziyade şartlar da eklenebilir.

Kaynakça | References

- Akgündüz, Ahmet. "Câmekiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/45-46. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Akyıldız, Ali. "Kâime". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/212-215. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ali Haydâr Efendi, Hoca Emin. *Dürrü'l-hükkâm fi Şerhi Mecelleti'l-ahkâm*. çev. Fehmi el-Hüseynî. 4 Cilt. y.y.: Dâru'l-Cîl, 1411/1991.
- Aybakan, Bilal. "Sarf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/137-140. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- ‘Aynî, Ebû Muhammed (Ebü’ş-Şenâ) Bedrüddîn. *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*. thk. Eymen Sâlih Şa'bân. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-‘İlmiyye, 1421/2000.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed. *el-‘Înâye fi şerhi'l-Hidâye*. 10 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- Bardakoğlu, Ali. "Trampa". *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. ed. İbrahim Kâfi Dönmez. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2006.
- Bilmen, Ömer Nasûhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Buhârî, Burhâneddîn Mahmûd b. Ahmed İbn Mâze. *el-Muhîtu'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*. thk. ‘Abdülkerim Sâmi el-Cundî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-‘İlmiyye, 1425/2004.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfü'l-kınâ‘ ‘an (metn)i'l-İknâ‘*. thk. Hilâl Musaylihî Mustafa. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-‘İlmiyye, ts.
- Debûsî, Ebû Zeyd ‘Abdillâh b. Muhammed. *el-Esrâr fi'l-Usûl ve'l-Furû‘*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- Ensârî, Zekeriyya b. Muhammed b. Ahmed b. Zeynuddin Ebû Yahya. *Esne'l-me‘âlib şerhu Ravzi't-tâlib*. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Faizsiz Finans Standartları*, AAOIFI, İstanbul: TKBB Yayınları, 2018.
- Genç, Mehmet. "Esham". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/376-380.

İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Gözübenli, Beşir. “Semen”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/465-467. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Habergetiren, Ömer Faruk. *İslam Hukukunda Paranın Değer Kaybı ve Buna Bağlı Hükümler*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.

Haddâdî, Rağıyyüddîn Ebû Bekr b. ‘Alî b. Muḥammed. *el-Cevheretü’n-Neyyire alâ muhtasari’l-Kudûrî*. 2. Cilt. b.y.: el-Matba‘atü’l-Ḥayriyye, 1322/1904.

Haffî, Ali. *İslam Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*. çev. Rahmi Yaran. Ankara: TDV Yayınları, 2011.

Haraşî, Muhammed b. ‘Abdullah. *Şerhu Muhtasari Halîl li’l-Haraşî*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.

Hasenî, Ahmed Hasen Ahmed. *Fıkhî ve İktisadî Açından İslam’da Para*. çev. Adem Esen. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.

Haskefî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *ed-Dürrü’l-muhtâr şerhu Tenvîru’l-ebşâr*. thk. Abdu’l-Mun’im Halil İbrahim. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1423/2002.

Heyet. “Semen”. *el-Mevsû‘atü’l-Fikhiyyeti’l-Kuveytiyye*. 15/25-50. Kuveyt: Vizâratu ‘Umûmi’l-Evkâf ve ‘Ş-Şu‘ûnu’l-İslâmiyye, 1984-2006.

Heyet. “Semen”. *Mu‘cemü Mustalahâtî’l-‘Ulûmi’ş-Şer’iyye*. 2/592. Riyad: Medinetü’l-Melik Abdilazîz li’l-Ulûm ve’t-Tekniyye, 2017.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer ed-Dımeşkî. *Mecmû‘atu resâil-i İbn Âbidîn*. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer ed-Dımeşkî. *Reddü’l-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2. Basım, 1412/1992.

İbn Cüzeyy, Muhammed b. Ahmed el-Gırnâtî. *el-Kavânînü’l-fikhiyye*. b.y., ts.

İbn Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. ‘Abdilvâhid b. ‘Abdilhamîd es-Sivâsî. *Fetḥu’l-ḳadîr*. 10 Cilt. y.y: Dâru’l-Fikr, ts.

İbn Ḳâđî Şühbe, Ebu’l-Fazl Bedreddin Muhammed b. Ebî Bekr el-Esedî. *Bidâyetü’l-muhtâc fi şerhi’l-Minhâc*. thk. Enver b. Ebû Bekr eş-Şeyhî ed-Dâğîstânî. 4 Cilt. Cidde: Dâru’l-Minhâc li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘, 1432/ 2011.

- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî. *el-Muğnî*. thk. Tâhâ ez-Zeyni vd. 10 Cilt. y.y.: Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mûkerrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânu'l-Arab*. thk. Âmir Ahmed Haydar. 18 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dekâ'ik*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, 2. Basım, ts.
- İbn Rüşd el-Hafîd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kurtubi el-Endelûsî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1416/1995.
- Kâdî 'Abdulvehhâb, Ebû Muhammed. *el-İşrâf 'alâ Nuketi Mesâ'ili'l-Hılâf*. thk. el-Ĥabîb b. Tâhir. 2 Cilt. b.y.: Dâru İbn Ĥazm, 1420/1999.
- Kallek, Cengiz. "Sak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/584-586. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Kâsânî, Ebû Bekir b. Mes'ûd. *Bedâ'ic'u's-sanâ'ic fi tertibi's-şerâ'ic*. Ali Muhammed 'Ivaz - Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Kefevî, Eyyüb b. Musa el-Hüseynî. *el-Külliyât Mu'cem fi'l-Muštalahâti ve'l-Fürûki'l-Lügavî*. thk. Adnan Derviş - Muhammed el-Mısrî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım 1998.
- Keleş, Ali. *İslam'a Göre Para Kavramı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.
- Merginânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn 'Alî b. Ebî Bekr b. 'Abdilcelîl Fergânî. *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedâ*. thk. Tallal el-Yusuf. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-İhyâ'i Tûrâsi'l-'Arabi, ts.
- Mevşilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'îli'l-Muhtâr*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 5. basım., 2012.
- Meydânî, 'Abdülğanî b. Tâlib b. Ĥammâde Guneymî ed-Dımeşkî. *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*. thk. Abdülkerîm el-'Atâ. 2 Cilt. Şam: Mektebetü 'İlmi'l-Hadîs, 1423/2002.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmurz b. Ali. *Düerü'l-hükkâm fi şerhi Ġureri'l-ahkâm*.

2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-‘Arabiyye, ts.

Muhammed Kadrî Paşa. *Mürşidü'l-ḥayrân*. Bulak: Matba‘atü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1309/1891.

Okur, Kâşif Hamdi. “Outsourcing İşlemleri (Haram Faaliyetlerde Bulunan İş Yerlerine Dışarıdan Ürün ve Hizmet Satımı)”. *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”*. ed. Mehmet Bayyigit. 323-335. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016.

Osmânî, Muhammed Takî. *Fıkhü'l-buyû‘alâ mezâhibi'l-erba‘a*. 2 Cilt. Karaçi: Mektebete Ma‘ârifü'l-Kur‘ân, 2015.

Özsoy, İsmail. “Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz”. *Fikhi Açıdan Finans ve Altın İşlemleri*. ed. Halit Çalış. 75-151. İstanbul: Esen Ofset, 2012.

Paçacı, İbrahim. “Altın-Para-Faiz İlişkileri ve Altının Vadeli Satışı”. *Fikhi Açıdan Finans ve Altın İşlemleri*. ed. Halit Çalış. 411-435. İstanbul: Esen Ofset, 2012.

Râfi‘î, Ebû Kâsım Abdulkerîm b. Muhammed el-Kazvîni. *Fethü'l-‘azîz fi şerhi'l-Vecîz*. thk. Ali Muhammed 'Ivaz - Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-‘İlmiyye, 1417/1996.

Samar, Mahmut. *İslam Borçlar Hukukunda Akitlerde Ca‘lî Şartlar*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Semerkindî, Alâu'd-dîn Ebûbekir Muhammed b. Ahmed. *Tuḥfetu'l-fukahâ*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-‘İlmiyye, 1413/1993.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-e‘imme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. thk. Halil Muhyiddin el-Meys. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma‘rife, 1413/1993.

Suğdî, Ebû'l-Hasan ‘Alî. *en-Nutef fi'l-Fetâvâ*. thk. Salâhuddin Nâhî. Amman: Dâru'l-Furkân, 2. basım., 1404/1984.

Şâvîş, Velid Mustafa. *Bey‘u’s-selem: Beyne'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-fikri'l-iktisâdiyyi'l-vaz‘î*. 2 Cilt. Amman: Dâru'l-Feth, 2004.

Şeybânî, Muhammed b. Hasen. *el-Asl*. thk. Mehmet Boynukalın. 12 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.

Şeyhîzâde, Abdurrahman. *Mecma‘u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebḥur*. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed. *Muğni'l-muḥtâc ilâ ma‘rifeti me‘ânî elfâzi'l-Minhâc*. thk.

Ali Muhammed 'Ivaz - Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-‘ilmiyye, 1994.

Zerkâ, Mustafa Ahmed. *Ukûdu'l-müsemmât fi'l-fıkhî'l-İslâmî: Akdü'l-bey'*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1999.

Zeyla‘î, Ebû Muhammed Fahrüddîn ‘Osmân b. ‘Alî b. Mihcen b. Yûnus. *Tebyînu'l-ħakâ‘ik şerhu Kenzü'd-dekâik*. 6 Cilt. Kâhire: el-Matba‘atü'l-Kübra el-Emîriyye, 1312/1895.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühû*. 7 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 1996.